

Szabó Ervin és Debrecen kapcsolata

A levéltári források és a szakirodalom tanúsága szerint kevés tény utal Szabó Ervin és Debrecen kapcsolatára. Ezek közül is tulajdonképpen csak *egy* dokumentum vált szélesebb — elsősorban könyvtári — körökben ismertté, éspedig: Szabó Ervin tanulmányértékű levele az új városi könyvtár ügyében Debrecen egykori közművelődési tanácsnokához, Csűrös Ferénchez. Ezt a levelet ugyanis, még megírásának évében, 1915-ben közölte a *Debreceni Közlöny*.¹ Néhány mondat elhagyásával, „Új városi könyvtár Debrecenben” címmel még ugyanabban az évben átvette ezt a közleményt a Könyvtári Szemle is.² 1959-ben és 1977-ben két gyűjteményes Szabó Ervin-válogatás pedig újraközölte ezt a levélközleményt.³

Évekkel ezelőtt, még „A pályakezdő Szabó Ervin...” című könyvem⁴ anyaggyűjtése közben érdekes összefüggésre bukkantam. Az ungvári római katolikus főgimnáziumnak az 1880-as és 1890-es években kiadott évkönyveiből ugyanis kiderült, hogy Szabó Ervin és Csűrös Ferenc, ez utóbbi az ungvári postafelügyelő fia, osztály- és önképzőköri társak voltak. A két eminens diák közötti szorosabb kapcsolat minden bizonnyal itt, ungvári éveik sorám alakult ki. Jóllehet a középiskola befejezése után életútjaik szétváltak, az egymás iránti baráti érzelem és érdeklődés még hosszú évekig megmaradt közöttük. Erről tanúskodik Csűrös Ferenc 1905-ben Szabó Ervinhez írt, a szakirodalomban eddig még feltáratlan levele.⁵

Már a levél megszólítása és elköszönő szavai is — „Kedves jó cimborám!... baráti szeretettel ölel Csűrös Feri” — alátámasztják, hogy a gimnáziumi évek alatt szövődő, esetleg még az egyetemi tanulmányok idején is tartott barátságuk számai öt-tíz év múltán sem szakadtak el teljesen. Csűrös levelének előzménye egyébként egy neki írt, valószínűleg ugyanaznap papírra vetett Szabó Ervin-levél volt, amely, sajnos, nem

áll rendelkezésünkre,⁶ tartalmára csak következtetni tudunk. Szabó Ervin Debrecenben átutaztában találkozni szeretett volna régi barátjával az állomáson. Csűrös a levelet későn kapta kézhez, így a találkozás elmaradt. „Pedig — írja Csűrös is — igazán nagyon szerettem volna veled találkozni. A tavasszal fenn voltam... Pesten, de nem tudtam rád akadni.”

Szabó Ervin valószínűleg ekkor állt legközelebb ahhoz, hogy egyáltalán Debrecenbe látogasson. Nincs adatunk ugyanis arra, hogy Csűrös ugyancsak e levélben olvasható meghívásának valaha is eleget tett volna: „Ha valamikor erre utazol, írd meg korábban, és nagyobb időt szánj Debrecennek. Igaz szeretettel látlak vendégül... Remélem, az elszalasztott alkalom hamarosan visszatérül.”

Csűrös Ferenc Szabó Ervinhez fűződő kapcsolatára jellemző legfontosabb utalás a levél következő mondata: „Küzdelmeket különben éber figyelemmel kísérem, a te dolgaidat meg éppen nagy érdeklődéssel olvastam a XX. Században.” A Társadalomtudományi Társaság és a Huszadik Század törekvéseivel szimpatizáló, de végeredményben polgári liberálisnak indult és megmaradt Csűrös „éber” érdeklődése kiterjedt Szabó Ervin könyvtárpolitikai tevékenységére és harcaira is, különösen akkor, amikor 1915-ben kinevezték Debrecen közművelődési tanácsnokává. A Szabó Ervin és Debrecen kapcsolatát reprezentáló másik, írásunk elején említett 1915-ös Szabó Ervin-levél éppen ezzel a háttérrel érthető meg.

Mielőtt ennek a levélnek az előzményeivel és lényegesebb megállapításaival megismerkednénk, elmondjuk Csűrös Ferencről, hogy magyar-latin szakos egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. A legelső Eötvös-kollégisták közé tartozott, 1899-ben doktorált. Előbb helyettes, majd 1901-től rendes tanára lett a debreceni református főgimnáziumnak. Egyetemi hallgató és tanár korában több európai országban — Olaszországban, Ausztriában, Németországban, Franciaországban és Svájcban — tett hosszabb-rövidebb utazásokat. Mint már említettük, 1915-től nyugdíjazásának évéig, 1935-ig Debrecen közművelődési tanácsnoka volt. A kiemelkedő tehetségű Csűrös Ferenc több évtizeden keresztül igen aktív és sokoldalú tudományos, pedagógiai, közművelődési, közigazgatási, társadalmi stb. tevékenységet folytatott Debrecenben.⁷ Fontos, országos szempontból is figyelemre méltó kulturális és szociális intézmények, helyi művelődéspolitikai reformok, szellemi újítások fűződnek nevéhez.⁸ Az utókor talán méltatlanul feledkezett meg róla és alkotásairól. Pedig a vidéki tudományos, kulturális és művelődéspolitikai életnek olyan jeles személyisége volt ő, aki — bár nem tudta ki-vonni magát a kor uralkodó konzervatív-nacionalista ideológiájának befolyása alól — az 1919-es és 1920-as ellenforradalmi fordulat utáni korszakba sok mindent átmentett a századeleji protestáns polgári liberalizmus pozitív, demokratikus, építő szelleméből. Ebben bizonyos része lehetett Szabó Ervinhez fűződő kapcsolatának is.

Még alig száradt meg a tinta közművelődési tanácsnoki kinevezésén, Csűrös Ferenc a városi tanács számára előterjesztést készített egy új debreceni városi könyvtár létesítése ügyében. Ezt a kitűnő, nemzeti és európai szintű gondolkodásra valló előterjesztést kinyomtatták a Debreceni Közlöny 1915. július 10-i számában, s így az eljuthatott az érdekelt szakemberekhez is. Csűrös „A városi könyvtár” címmel megjelent előterjesztése — méltán — országos érdeklődést váltott ki könyvtári körökben. Különösen annak bevezető, elvi indoklást tartalmazó részében találunk valóban figyelemre méltó, korszerű könyvtárpolitikai, illetve művelődéspolitikai gondolatokat. Ezek pedig elsősorban éppen „a főváros nagyszerűen berendezett könyvtárának” példáját idézik, s nem egy vonatkozásban Szabó Ervin befolyását tükrözik. Így például az a gondolat, hogy „a városi könyvtár holt főke marad mindaddig, míg valami úton-módon a közhasználat számára hozzáférhetővé nem tesszük... A városi könyvtárnak elsősorban a város tisztviselőinek önművelődését kell szolgálnia... Az önképzés legjobb eszköze a könyv... a városi könyvtárnak főleg közigazgatási és társadalomtudományi szakmunkákat és folyóiratokat kell tartalmaznia”.

Csűrös jó művelődéspolitikai érzékkel ismerte fel a debreceni sajátosságokat, és alkalmazta Szabó Ervin gondolatait a fővárosétól eltérő helyi viszonyokra: „Mivel **DEBRECEN** város könyvtáráról van szó, nem pedig általánosságban városi könyvtár-ról, nagyon természetesen a *debreceni* viszonyokat kell vizsgálat alá vennünk... Van... Debrecen lakosságának egy rétege, mely nincsen ellátva az önművelődés eszközeivel. Ertem a *debreceni* *gazdaközöséget*. Nagyon csodálom, de tényleg így áll a dolog, hogy Debrecen törzslakosságának továbbművelésével eddiggel senki sem törődött. Pedig ez a kérdés végtelenül fontos... végtelen nagyfontosságú, szinte nemzeti létkérdés, hogy az ország földje termelőképességének minél magasabb fokán álljon... világos, hogy a föld megmunkálásával foglalkozó gazdasztyálynak nem kevésbé jelentős tényezőnek kell lennie a nemzetet alkotó osztályok rétegződésében. A föld helyes, gazdaságos megmunkálása ma már egész tudomány. A patriarkális művelési módok ideje lejárt. A nagy világversenyt a mi gazdáinkat is rászorítja, hogy igazodjanak

a modern gazdasági eljárás módokhoz, mert különben lemaradnak a versenyben, s ezt az egész nemzet megsínyli. A debreceni gazdaközönségnek is meg kell ismerkednie ezekkel, hogy a debreceni föld mehozhatja azt a hozadékot, amit megteremnie mulhatatlanul szükséges egyetemes nemzeti érdekből... Ennek az önművelődésnek eszközeit találja meg a debreceni gazdaközönség abban az esetben, ha a városi könyvtárat szolgálatába állítanók."

Szabó Ervin 1915. december 10-én kelt és a Debreceni Közlöny 1915. december 26-i számában megjelent „nyílt” levelében⁹ mindenekelőtt elismeréssel válaszolt Csűrös Ferenc barátjának előterjesztésére, „amelyben a debreceni városi könyvtár létesítését kezdeményezted, tudással és érzéssel szerencsésen koncipiálván meg a városok közigazgatási és gazdasági szükségleteinek legjobban megfelelő könyvtártípust... A könyvtár meglesz... s ezen a nyomon haladva, jó is lesz.” Ugyanakkor inkább kollegiális jótanács, mint kritika formájában korrigálta Csűrös egy-két megállapítását, és az annyira jellemző szabóervini tudományos alaposággal mutatott rá Debrecen példáján keresztül a modern könyvtárpolitika korszerű követelményeire.

Csűrösnek arra a megállapítására, hogy a közigazgatási tisztviselők és a gazdaközönség kivételével Debrecen népességének minden rétege el van látva olvasólehetőségekkel (kollégiumi nagykönyvtár, egyetemi szemináriumai könyvtárak, iskolai könyvtárak, kereskedelmi és iparkamarai szakkönyvtár), tehát „ebben az irányban pótolni való nincsen”, Szabó Ervin önkritikusan reagál éppen a Fővárosi Könyvtár tizenkét éves fejlődésének tapasztalataival: „Hát mi is azt hittük itt Budapesten, úgy tizenkét esztendeje, hogy ha megcsináljuk a Fővárosi Könyvtárt, akkor a városnak egyéb föladata a könyvtárügy terén majd nincsen. Az is közigazgatási, szociálpolitikai és közgazdasági könyvtárnak szerveződött és így hittük jónak... Ma már másképp tudjuk.”

A következőkben Szabó Ervin statisztikai adatokkal bizonyítja, hogy „Debrecenben, ebben a pompásan lendülő, gazdaságilag és szellemileg oly erővel előretörő városban” is mindenekelőtt két dologra van szükség a valóban modern és korszerű könyvtárpolitika folytatásához. „Az első: a meglévő erőik racionális, gazdaságos megszerzése, okos összeegyvetése, célszerű megosztása — kooperáció és centralizáció; a másik: ... a modern városi népesség szükségleteivel, lelkével és szellemével számoló új könyvtártípus — a nyilvános könyvtár, a public library, az Öffentliche Bibliothek. Ami nem egyenlő a népkönyvtárral.” Debrecenben ugyanis mintegy negyedmillió kötetre évenként mindössze 45—50 000 kölcsönzés jutott az 1910-es évek elején. Ezt a városra nem túlságosan hízogó adatot Szabó Ervin még további, nemzetközi összehasonlító adatokkal toldja meg. „A régi főiskolájáról híres, sok iskolával, egylettel és egyéb kultúrintézménnyel bővelkedő városban egy-egy polgárra évenként átlag csak 1/2 kölcsönzés esik... Milyen pazarlás heverő kultúrmezőkkel! Angol és német nagy- és középvárosokban ma ott tartanak, hogy a városban levő könyvanyagot évenként átlag háromszor, négyszer, ötször forgatják meg... például... Lübeckben [a század elején akkora város volt körülbelül, mint Debrecen — S. P.] a nyilvános könyvtár 14 000 kötetével már 1909-ben 120 000 kölcsönzést ért el, kötetenként átlag 8—9-et, 16—18-szor annyit, mint Debrecenben. Mi ennek az oka? Bizonyára az alacsonyabb átlagos műveltség is. De minden bizonnyal nem utoljára az is, hogy az a negyedmillió kötet nem kevesebb, mint 44 helyen van szétszórva.” Az ilyen szétaprózott könyvtári szervezet mellett nemcsak a föld, hanem a szellem termelőképességének óriási lehetőségei is évről évre elpusztulnak. A patriarkális művelési módok ideje — figyelmezteti Szabó Ervin debreceni barátját — lejárt a könyvtárügy terén is.

A levél befejező része valóságos tervet vázol fel a debreceni könyvtárügy korszerűsítésére, éppen a híres debreceni Dienes-család egyik kiemelkedő leszármazottjára, Dienes Lászlóra való hivatkozással, aki egyébként Szabó Ervin tanítványa és harcostársaként „Centralizáció a könyvtárügy terén” című írásában hívta fel magára először a könyvtári szakkörök figyelmét.¹⁰ Az önálló életre képtelen külön kis könyvtárakat egyesíteni kell, mert szörnyű pazarlás ezek külön kezelése, helyisége, finanszírozása stb. Közös katalógust kell készíteni egész Debrecen számára, gondos munkamegosztást kell megállapítani az életképes, önálló könyvtárak között. A városi könyvtárnak legyen megfelelő szerve, és ez valóban szellemi központja is legyen a város művelődési törekvéseinek. A centralizációval és kooperációval azonban még nem merülnek ki a debreceni könyvtárügy jövőbeli feladatai. Szabó Ervin a másik feladatra is figyelmeztet: hozzá kell kezdeni a debreceni városi nyilvános könyvtár (mai kifejezéssel közművelődési könyvtár) létrehozásához is. Mert a modern városokban mindenütt parancsoló szükségesség az „Einheitsbibliothek”, az az új típusú könyvtár, amely a városi népesség minden rétegét és valamennyinek mindennemű olvasószükségletét kielégíti. Debrecen könyvtárai mai kereteik között a népességnek csak egy-egy réteget szolgálnak. Nem szabad tehát azt hinni, hogy a városi könyvtár megszerzésével a város könyvtári föladatai teljessétek.

027.4(069)

Szabó Ervin szép levélzáró sorai szinte mottóul is szolgálhatnak a modern debreceni kultúra fejlődéséhez: „Nem is tehetek mást, mint hogy variáljam, amit oly helyesen mondasz a debreceni földről és gazdákról: hogy a debreceni kultúra ne maradjon le a versenyben, a debreceni közönségnek is meg kell ismerkednie ezekkel a modern könyvtárpolitikai elvekkel, hogy a debreceni könyvtárügy is »meghozhasa azt a hozadékot, amit megteremnie mulhatatlanul szükséges egyetemes nemzeti érdekből«. Ami áll a földre, áll a fejek megművelésére is. Jó és kemény munkát kívánok ehhez is. Hogy elvégezitek, biztosan tudom.”

Talán nem tévedünk, ha összegezeként megállapítjuk, hogy a Szabó Ervin és Csűrös Ferenc őszinte barátságából fakadó egykori debreceni dokumentumokból nemcsak a kortársak tanulhattak. Mai szocialista művelődés- és könyvtárpolitikánk szempontjából is több értékes, időtálló gondolatot találhatunk bennük.

Soós Pál

J E G Y Z E T E K

1. Debreceni Közlöny 1915. december 26.
2. Könyvtári Szemle 1915. 3. évf. 188—190. old.
3. Szabó Ervin könyvtártudományi cikkei és tanulmányai. Szerk.: Tiszay Andor Bp. 1959. 175—179. old.; Szabó Ervin: Hol az igazság!? Szerk. Remete László Bp. 1977. 524—527. old.
4. Soós Pál: A pályakezdő Szabó Ervin politikai és kulturális főrekvései Bp. Akad. K. 1977. 241. old.
5. A Párttörténeti Intézet Archívuma 729. fond 55. ő. e. 23. lap.
6. Csűrös Ferenc hagyatékából esetleg még előkerülhet ez a Szabó E. levél.
7. Sok irodalom- és művelődéstörténeti, nyelvészeti és pedagógiai tanulmánya, cikke, könyvismertetése jelent meg. Fontosabb munkái (A magyar irodalmi és köznyelv, A debreceni városi nyomda története, Debrecen közművelődési feladatai a háború után stb.) ma is érdeklődésre tarthatnak számot. Részt vett az országos tanügyi mozgalmakban, több tanáregyesület vezetőségi tagja volt, múzeumi, népjóléti, egészségügyi bizottságok elnöki tisztét is ellátta.
8. Az ő működési idejére esik a városi könyvtár és képtár létesítése, a városi levéltár rendezése, a népház, a családotthon, a hatósági munkaközvetítő megszervezése stb.
9. A levél eredeti, teljes terjedelmében ismét meg fog jelenni a Szabó Ervin levelezése c. gyűjtemény 2. kötetében. Szerk. Litván György és Szűcs László 1. köt. Bp. Kossuth K. 1977. 695 old.
10. Dienes László: Centralizáció a könyvtárügy terén. = Népművelés 1911. 2. sz.